

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 323. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius02val-shoot-idm139771558787360.pdf> (tilgået 18. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

EN PRÆSERVATIV MOD PESTILENS

1553.

324

325

INDLEDNING.

DET Opbyggelsesskrift om Pestilens, som Peder Palladius udsendte i Høsten 1553, da Pesten havde raset et Fjerdingsaar i Hovedstaden, former sig som en Ramme om Dr. *Petri Capitani* Lægeraad. Rammen er imidlertid - ikke blot for Eftertiden men ogsaa for Samtiden - af større Værdi end det, den omfattede. Der fandtes nemlig i 1553 to andre og meget fyldigere danske Pestbøger, hvori den læsende Almenhed kunde finde "Lægedom" for Pesten; *Henrik Smith's* Bog om Pestilens fra 1536¹ og *Christiern Morsing's* Bog fra 1546 (og 1552)². Derimod maa *Palladius* Opbyggelsesskrift have udfyldt et Savn, thi af "aandelige" Forskrifter mod Pesten havde man kun nogle faa spredte Betragtninger i de nævnte Bøger og et Par korte Bønner³.

* * *

326

I.

Den hollandske Læge *Peter Capetejn* var 1546, 35 Aar gammel, blevet kaldt til Københavns Universitet og var Aaret efter blevet udnævnt til Livlæge hos Prins Frederik (II).¹ Da Pesten udbrød i Sommeren 1553, søgte Dr. Peter, som det var Skik hos Datidens Læger², bort fra den pestbefængte By. Paa Halsnæs i Nordsjælland skrev han sin "Præservativ og Forvaring mod Pestilens", "thi", som han siger, "hvor med og i hvad Maade jeg kan tjene Københavns Raad og Almue.. da skulle de finde mig altid villig og redebon". Skriftet var affattet paa Latin, da den fremmede Læge naturligvis ikke mestrede det danske Sprog, men for at det skulde komme den menige Mand til gode, bad han dem, der "have Sjælesorg i København" om at oversætte det paa Dansk "og nu paa Søndag næst kommendes i alle Kirker lade det aabenbarlige til kende gives af Prædikestolen" (se ndf. S. 352 L. 20 ff.).

Dette skete. Vi erfarer det af *Palladius'* Forord, der ogsaa giver anden Oplysning om *Capitanius'* Skrift. *Pall.* meddeler, at "Doctor Peiter Capiten.. har skrevet en stor og mærkelig Bog om Pestilens, og fordi at den kan ikke saa snart udkomme paa Prenten.. har [han] uddraget en Kerne og Blomme af samme hans [sin] store Bog.. og den forsendt til Prædikanterne her i Byen, og er [den] forkyndt paa alle disse Prædikestole" (ndf. S. 339 L. 26 ff.). Den store Bog, her omtales, er iøvrigt aldeles ukendt; rimeligvis er den aldrig udkommet. Det mindre Uddrag, som vi nu kun kender fra *Palladius'* danske Gengivelse, er overhovedet det eneste bevarede Skrift af *Capitanius*.³ Vi faar gennem det ikke Indtryk af nogen meget ^{* * *} 327 selvstændig Forfatter: alle de Raad, han giver om Aareladning og Purgats, om Indtagning af Pulver og Piller og Lægedrik, om almindelig Renlighed o. s. v., adskiller sig kun ved den mindre Udførlighed fra de ældre danske Pestbøger.¹ Naar *Palladius* vælger at udgive *Capitanius'* Skrift og ikke *Morsings*, som han henviser til i Forordet, var det sikkert, fordi hint var det nyeste og gennem Oplæsningen fra Prædikestolen havde vundet særlig Udbredelse; *Palladius* frygtede da, at Folk kun skulde lægge Vægt paa denne Verdens Lægemedler; derfor - skriver han - "paa det at ingen skal forglemme den aandelige Lægedom udi Pestilens Tid og bruge den legemlige Lægedom aleneste som Kong Assa gjorde udi Podal [Podagra] og blev død derover, vil jeg optegne nogle Steder, Historier og Salmer, som hver for sig kan lade udskrive af den Danske Bibel og læse besynderlige om Morgenen, al den Stund som Pestilens regerer" (nd. S. 340 L. 29 ff.).

II.

Palladius' "aandelige Recept" bestaar, som han selv. siger, væsentlig af Bibelsteder. Skriftets første Del "Indgangen" meddeler Steder og Kapitler fra det gamle Testament (til og med Salmerne). Palladius refererer og fortolker her, citerer sjældent. Denne Del er ikke uden sproglig Interesse, i det han søger at indprente Biblens Moral gennem danske Ordsprog. F. Ex. skriver han om Beretningen i 4. Mos. 11 - om Guds Straf for Umaadehold -: "Den sidste Sted i dette Kapitel [V. 30-35] viser klarlige ud, at *de som ikke kunde lide dem kløer, de skulde lide dem svi'er*, og at *liden Lyst gør langfør Skade*" (ndf. * 328 S. 342 L. 23 f.) om Davids Synd, der straffes paa Folket (2. Sam. 24. 10-25), siger han, at "dette er det aller ypperste Kapitel at læse daglige udi Pestilens Tid... og en Vidskab derhos, at *Grisene skulle tit undgelde det, som gamle Svin bryde*" (S. 343 L. 31 f.); og af Beretningen om Frelsen fra Hungeren i Samaria (2. Kg. 6.24-7. 20) udleder han den Trøst, "at *naar Buen er spændt paa det strængeste, da brister hun snarere...* Efter mange mørke Dage kommer han [Gud] uforseendes med en klar Dag og et varmt Solskin" (ndf. S. 344 L. 17 ff.).

Hvor Bibelstederne citeres, er Ordlyden altid overensstemmende med den danske Bibels. Der er derfor ingen Tvivl om, at Palladius her - hvor det, ligesom i det ndf. udgivne Skrift om Aager, var mere praktisk at bruge en Konkordans end en Skriftsprog-Samling (se ndf. S. 391 f. og jfr. foran S. 283) - har afskrevet Skriftsteder og Førstelinjer af Salmer efter Chr. III's Bibel.¹

Anden Del af Palladius' Skrift "Beslutningen", der følger efter Capitanius' Lægeraad, giver et troværdigt Indblik i den Københavnske Almues Følelser overfor Pesten. Hvad der kendetegner disse er ikke Frygt, men Letsind: "Lader os æde og drikke, thi udi Morgen ere vi døde", det er dette den Vantros Motto man har gjort sig til Leveregel. Pall. nævner Exempler paa "saadanne løse og forfængelige Ord", der høres Mand og Mand imellem: "det er ikkun Glæde med Børn, at de dø hen, de fare vel, her fødes flere til igen", "Der skal jo nogle dø, Verden er fuld med Folk" o. s. fr. (ndf. S. 353). Han fortæller, at man tager sig saa lidt i Agt for Pesten, at "naar Liget [af en pestbefængt] er lagt ned, da staar der fuldt med Folk og kigger ned paa Liget. Ja de lede og bære deres Børn ind til * 329 dem, som ere befængte, paa det at de kunde ogsaa faa deres Del"; og han spørger: "Hvi er ikke de forfængelige Folk ogsaa glade udi Fæ-Død og Faare-Død, som de er udi Børnedød? Er de ogsaa glade.. af det Spektakkel de saa' igaar: fire paa én Ligbaare og sejsten i den ny Kirkegaard foruden de andre, som bleve begravne i Byen igaar?.. De skal end alligevel selv begynde at blegne om Kinderne og fornemme, at det er Guds Vredes Tegn".. (ndf. S. 354 -355). Det at indprente den af Pesten hjemsøgte By, at Soten ikke kom som en "Slumpelykke", men som "Guds Ris og Straf", synes at have været det væsentlige Formaal for Palladius. Det er dette, Skriftstederne skal bevise: Af Adams og Evas Fald skal man lære "at Synden er en Aarsage til alt det onde, som vi lide" (S. 341 L. 16 f.), Fortællingen om Syndfloden, om Sodoma og Gomorra, om Ægyptens Plager osv. osv. alt "giver til kende, at Pestilens er.. en stor Guds Straf, og at Guds Straf voxer, eftersom Synden og Ulydeisen voxer hos de forhærdede. Thi Straffen hænger ved Synden som en Lænke hænger om Halsen paa en Hund" (S. 342 L. 17 f.). Derfor er Anger og Ruelse den bedste Lægedom mod dem, der er "forspændte i Pestilens", "derfor give sig enhver inderlige ind til Ham, som et Barn løber ind i sin Faders Skød, naar han har Riset i Haanden" (S. 347 L. 23 f.). Og til dem, der trøster sig med at "Pestilens er ikkun en Børnedød", siger Palladius: "Disse Pestilensforagtere de vide ikke, at Satan, som visiterer Guds Børn, faar først Tilladelse af Gud at slaa Fæ og Faar ihjel og at slaa Børn ihjel, førend han faar Lov at tage fat paa de gamle.. Gud bruger den samme Kunst med sine, som hine Løvetæmmere bruge med Løverne: de hudstryge en liden Hund eller Hvalp for Løvens Øjne; deraf bliver hun saa forfærdet og ræd, at hun staar og bæver og skælver og frygter, at hun skal faa med. Saa slaar Gud vore Børn for vore Øjne, at vi gamle Løver og Brydebasser, Hyklere, Troldfolk, Aagerfolk, Kornpugere, Voldsmænd, Horfolk, gerrige og hovmodige Stympere, Guds Ords Forfølgere og 330 Foragtere.. skulle forskrækkes deraf og rette os, at Bærmen af Pestilens, Sværdet, Hunger og Dyrtid skal ikke øses paa os, naar vore uskyldige Børn er taget af Dage for vor Skyld" (ndf. S. 356 L. 19 ff.).

Til Slut findes nogle faa Skriftsteder om Opstandelsen og det evige Liv til Trøst for dem, "som have Troen til Jesum Christum"; men disse Steder fra Evangelierne og Apostelbrevene er kun afskrevne efter Biblen, ikke fortolkede. Palladius lover imidlertid, at han "med det første" vil lade dem "udgaa paa Prenten med deres Udtydelse til ydermere Trøst for de syge" (ndf. S. 358 L. 32 f.), men han har vistnok aldrig naaet dette; i hvert Fald kendes intet til et saadant Trøsteskrift.¹

*

III.

1. *Originaludgaven*, der bestaar af 3 otte-bladede Læg, signeret A-Av, B-Bv, C-Cv. Det normale Linjetal paa Siden er 22, men Slutningen af Capitanius' Skrift og af Palladius "Beslut" er sat med mindre Type, saa Linjeantallet her - henholdsvis paa Bl.Clr og C8r- er 26 og 25. Der er anvendt et enkelt Vaabeninitial og et Par gotiske Initialer (se hosst. Facsimilegengivelser, sml. Magdeborgtrykket, Bind I, 254). Typen er den samme der er brugt i "En Traktat" (se foran S. 312 Fodn. 1), og ligesom her staaer paa sidste Blad "*Prentet i Københaffn*", men ingen Angivelse af Bogtrykkeren. Man tør derfor næppe med Sikkerhed - som det er almindeligt - fastslaa, at denne er Hans Vingaard (sml. foran anf. St.). To fuldstændige Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. i Kbh.

2. En Udgave af Palladius' "Indgang" (ndf. S. 341 L. 14 -347 L. 34) trykt sammen med Mester Engelbret Jørgensøns Oversættelse af Jesper Brockmands Manus Domini. Trykket, der er i lille Oktav, bestaar af: 1. Titelblad og Engelbret Jørgensøns Forord (12 unummererede Sider), 2. Oversættelsen af Brockmands Skrift om Pest, S. 1-144, 3. Palladius' Aandelige Recept, S. 145-168, og 4. et Optryk af et i 1619 af det medicinske Fakultet udgivet Pest-Skrift, S. 169-220. Derefter (S. 221): *Prentet i Københaffn/ Aff Henrick Kruse. Anno M. DC. XXX*. Trykket slutter med 332 to blanke Blade. Paa Foden af Hovedtitlen ("*Herrens Haand.. Aff Casp. Brockmand.. fordanskit i Bergen / Aff M. Engelbret Jørgensøn*") staaer der: "*Findis her hoss Doct. Palladij Aandelig Præservatiff imod Pest: Saa oc Facutiatis Medicæ vnderviszning / om Raad oc Medicin at bruge imod Pest*"; begge disse Skrifter har selvstændigt Titelblad. Paa Titlen til Palladius' Skrift (se efterstaaende Gengivelse S. 333) er Affattelsesaaret fejlagtigt opgivet til 1551. Udgaven er iøvrigt et uforfalsket Sætter-Optryk af Originalen - med sporadisk Ændring af Ortografien (*bekende > bekiende* S. 146 o. l.) og Bevaring af alle Trykfejl (*om Halsen paa end Hund* S. 149, *at begræde/ vor snarlige mand hoffmoder sig* S. 157 osv.). Citat-Tallene fra Biblen (*Genes. 3, Genes. 6* osv.) er anbragt som Marginalnoter.

3. En Oversættelse til Latin af Capitanius' Skrift (ndf. S. 349-52) i Thomas Bartholins *Cista medica*, 1662, S. 12-18. Overskriften lyder: *Prophylacticum Consilium Antipestilentiale ad cives Hafnienses scriptum a D. Petro Capitaneo Medico Regio & Profess. Publ. Anno Christi M. D. LIII*. At Bartholin kun har kendt den danske Oversættelse, og at det altsaa er denne, der er Grundlag for hans latinske Text, ikke Capitanius' latinske Original, er sikkert. Bartholin skriver nemlig, at Capitanius Lægeraad er affattet "paa Folkemaalet".1

4. Det maa endnu omtales, at Mansa i sin Bog om "Danmarks Folkesygdomme, 1873, meddeler (S. 275), at det i Fortalen til det medicinske Fakultets Skrift om Pesten 1619 (se foran S. 331) "siges, at heri findes.. » det [som] aff Peter Capitanio.. bleff angiffuet til Kiøbenhaffns Indvaanere med D. P. Palladii gode Fortale«". Heraf maa man nødvendigvis slutte, at Palladius' Præservativ mod Pestilens var optrykt i Fakultetets Skrift 1619, at der altsaa findes endnu en Udgave foruden de foran nævnte. Men dette skyldes en Misforstaaelse fra Mansas Side af den citerede *333 Fortale. Denne, der iøvrigt ikke staaer i Fakultets-Skriftet, men i et andet samtidigt Tryk - et Optryk af Chr. Terckelsen

Morsings Pestbog (Titlen er: "*En liden Bog Om Pestilentzis Aarsage / Forvaring oc Lægedom der imod/ etc. Ved D. Christiern Torckelsen / Morsing. Prentet i Københaffn / Først 1546. Atter 1552. 1 Oc nu igien met ny Fortale / 1619. Hoss Salomonem Sartorium/ B.*") - er forfattet af *334 Resen. Han omtaler Pestens to Aarsager: *aandelig* Forkrænkelser til Modvillighed mod Gud - og *legemlig* Forgift; og han oplyser Læseren om, at der til at raade Bod paa Synden og Sygdommen findes "smaa Bøger/ som ere prentede baade om det Aandelige oc om det legemlige". Først anbefales - til aandelig Lægedom - Opbyggelsesskrifter af *Luther* og af *Johan Arndt1*. Dernæst hedder det: "Men paa det at andre Lægedom skulle icke heller gaais forbj aff jdel Skødeløszhed eller Vanart/... da er her ocsaa forhaanden der om icke alleniste det som i en liden Bog tilforn for 18 Aar siden aff D. P. S. etc. bleff forordnet/ men end ocsaa huad D. Christen Morsing etc. forud screff for 73 Aar/ oc er atter tryckt for 67 Aar siden/ saa korteligen oc eenfoldeligen/ som oc det aff D. Pet. Capitaneo næste Aar der effter bleff angiffuet til Kiøbinghaffns Indvonere/ met hin gode D. P. Palladij velmeente Fortale og Efftertale til Borgemestere oc Raad etc./ at de skulde dog i saadan Pestelentze tage sig vare....." Som det vil ses, siger Resen blot, at disse Bøger "er her forhaanden" d. v. s., at de findes her i København, ikke "her i Bogen". At Resen anbefaler Palladius' Forord og Efftertale, kan ikke undre, da Palladius' Betragtninger falder saa nøje sammen med Resens. Et enkelt Stykke skal anføres til Vidnesbyrd herom. Resen skriver (Bl. A3r-A4r):

Den største Part [af Københavns Indbyggere] er forud befængd met saadan Sickerhed/ at den passer huercken paa Gud eller menniskan/ ligesom folck haffde giort et forbund met Døden/ oc.. en pact met Helffuede/ saa at straffens Flod oc rijsz skulde icke komme til/ eller offuer dem... Det seer mand paa hine offuergiffne Mennsker/ som endnu giøre sig saa got som et Spectackel oc Latter deraff/ at saa * 335 mange bæres oc føres vd dagligen/.. som oc paa hine Skylhalse/ huilcke findis vndertiden/ icke alleeniste i Kieldere oc Kipper saa snart for som effter middag met Spil oc andre onde Noder/.. men end ocsaa i de befængde Huusz/ oc det til met imod Christelige Øffrigheds strenge Forbud/ Dag oc Nat at Dricke oc demme/ lige som det vaar i et Slar-Offenland met suermen oc rhuten/ oc icke i nogen sørgelig Pestilentzis tid...."

Der synes paa Resens Tid som paa Palladius' at have været megen Letsindighed i den af Pest hjemstøgte By; og Byens Biskop mente aabenbart i 17. som i 16. Aarh., at det var mere Behov at revse de letsindige end trøste de sørgende. Og dog har disse jo nok været de fleste; som Palladius skriver (ndf. S. 356 L. 6): af dem, der græde, er der fuldt i Dag inden Københavns Porte.

**Erlig oc velforstandige Mend/ Borgemestere
oc Raadmend/ i Københaffn/ ønsker ieg Peder
Palladius Naade oc Fred aff Gud Fader/
ved Jesum Christum.**

Kære Venner Mand pleyer at sige/ Gaat er icke for

meget/ oc disalmindeligere det bliffuer/ disbedre det er/ Alligeuel der ere andre smaa Bøger vdprentede til foruaring emod pestelentze/ den meninge mand til gode/ saa er dog her ocsaa en liden bog/ der emod screffuit til vaare Prædicanter her inden Portene for Københaffns indbyggere/ och kand vel tiene ocsaa andersteds huor det er behoff/ der faar lod ieg hinde gerne vdgaa i prenten besønderlige der faare/ at den lld oc pestelentze/ som er optend nu her i Københaffn i dette hele fierding Aar/ saa hart/ || at her er alle rede hen døde/ vdi saa kort en tid/ flere end sexhundrede Menniske vden de som bleffue Begraffuede aff deris Forældere/ som de mene/ skulle vel være fire hundrede/ at der skal vel vere it Tusinde døde til denne dag/ Samme lld siger ieg begynder nu at vdsprede sig alle vegne omkring her i Landet i Skaane oc andersteds/ at det er til fare/ at det vil icke slyckis her inden Portene/ alligeuel at wi Hulde tre bede dage/ at affbede Guds vrede oc Riiss/ end ocsaa andre til ith gaat exempel oc efftersiun/ at de skulde gøre lige saa/ naar de haffue det behoff/ Det hielper io noget/ oc Gud vil Bønhøre oss oc giffue oss ænten det wi bede om eller oc det som bedre er.

* Høylerd Mand Docter Peiter Capiten/ Kongelig Maiestats Docter i Læge Kunst oc Professor her i Vniuersitetet/ haffuer screffuit en stor oc merckelig Bog/ om Pestelentze/ oc fordi at den kand icke saa snart komme paa Prenten/ vilde han beuisse || sin tieniste den Meninge Mand til gode her i Riget/ som hand selff i denne lille Bog til kende giffuer/ oc haffuer der faare/ vddraget en Kerne och Blomme/ aff samme 340 hans store Bog/ som hand haffuer forhende/ oc den forsent/ til Predicanterne Her i Byen/ Oc er forkyndet paa alle disse Prædikestole/ saa at de som icke foracte Guds vrede och Riiss/ holde sig der effter/ oc mange der aff vndgaa oc bliffue Reddede/ Thi som mand siger/ der hører Hielp til Guds Hielp. Dette ordspraack om det vendis hen til dem/ som de Kaldede vdi Papisteri/ de femten Nødhielper/ oc til andre deris lige/ Da er det it vrangt/ falskt oc fordømmeligt Ordspraack men forstaas det om den middel oc Hielp/ som Christne Menniske beuisse huer andre vdi nød oc trang/ da er det it ret gaat Ordspraack effter Guds vilie oc bud/ som Jesus Syrach scriffuer i sit xxxviii. Mit Barn/ Prøffue huad dit Liff er sunt/ oc see/ huad som dig er wsunt. Item Herren lader Lægedom || voxer aff Jorden/ oc en fornumstig foracter hannem icke etc. Oc i det xxxiii Capitel/ Det gode er skicket mod det onde/ oc Liffuit mod Døden/ oc den Gudfryctige mod den wgudelige/ See til alle den Høystis gerninger/ saa ere der stedse tho mod tho/ oc it mod det andet/ Her høre wi at mand skal bruge gode middel/ til oc hoss Guds hielp/ huad heller det er vdi Lægekaansten/ eller vdi andre Guds Gaffuer/ som icke staa til at foractis vden Mand vil foracte Gud selff.

* Mand taar icke der faar sette den loffue oc lid til samme middeler/ som Gud aleniste tilhør som Kong Assa iiiii. Reg: xvi søgte icke Herren i sin siugdum/ men Læger. Hannem haffde burt baade Dele at gøre/ først haffde hannem burt at søge effter Aandelig oc siden effter legemlig Lægedom/ Thi saa siger Christus selff Matt: vi: Atspører først Guds Rige och hans Retferdighed saa skal alt saadant tilfalde eder. ||

* Men paa det at ingen skal forglemme den Aandelige Lægedom vdi Pestelensis tid/ oc bruge den legemlige Lægedom aleniste som Kong Assa gjorde vdi Podal oc bleff Død der offuer/ vil ieg optegne nogle steder Historier oc Psalmer/ som Huer for sig kand lade vdscriffue aff den Danske Bibel/ och læse besynderlige om morgenen al den stund som Pestelens regerer/ oc alligeuel der hoss bruge gode Christelige middeler/ som findis i denne lille Bog/ disligeste i en liden bog 341 som høylerd mand Docter Christiern Morsing ocsaa professor i læge kaanst her i vniuersitetet/ lod vdgaa oc i andre saadanne/ til en foruaring der imod/ da skal icke den som frycter Herren/ bliffue forskrekit/ eller forraskit naar der kommer nogen almindelig plaffue iblant Folck/ Psal: cxii: Thi hans hierte trøster sig da trolige paa Herren. Kære Borgemestere Pouild Hanssen/ Oloff Ipsen/ Mattis Clausen/ Peder Jensen/ oc i Dannemend i Raadet effterdi ath Doctor Capitanius || screff eder oc den Christen Almue til gode/ det hand screff/ vil ieg ocsaa skencke eder dette mit Føye Arbeyde forhaabendis

at i det tcke forsmåa. Her met eder Gud Almectigste
befalendis/ Screffuit i Københaffn den Tisdag
nest faare S: Michels dag/ Gudz
Aar M. D. Liii.

En Aandelig Praeseruatiue oc foruaring mod Pestelentze

* Gene. iii. Gud sagde til Quinden/ Jeg vil skicke dig meget kummer til etc. Her skal mand mercke vdaff/ ath Synden er en Aarsage til alt det onde/ som wi lide/ oc at wi arme Adæ/ oc Euæ Børn ere vnder giffne Straff oc Kaarss for vore Synders skyld. Her tencke huer til ath bekende/ angre oc fortryde sine Synder/ saa bliffuer straffen borte/ eller i det minste/ formildet och forminsket || aff Gud/ naar Troen følger der effter til vor Herre Ihesum Christum.

* Gene: vi. Det gantske Capitel om Syndfloden giffuer den samme aarsage til kende/ at Menniskens ondskab vaar stor paa Jorden/ Och for mand vilde icke lade sig staffe aff Gud/ det er/ mand vilde icke rette oc bedre sig/ naar Gud begynte at straffe lod hand dem forderffuis oc ødeleggis ved Syndfloden/ oss til ith exempel.

* Gene: xviii. Denne Historie om Sodoma oc Gomorra/ giffuer til kende ath der hielper ingen fremmet bøn mod Guds 342 straff/ vden de som syndet haffue/ rette och bedre sig/ Less det samme hoss Ezechiel i det xiii. Capittel. om de fire plager/ Dyr tid/ Diur/ Suerd oc Pestelentze/ Item om Noe Daniel/ oc Job/ it Merckeligt Capitel etc. Der faar er det to allermest behoff/ at huer retter sit Leffnit/ om hand vil vndgaa Guds straff. ||

* Exo: ix. Effterdi at Pestelentze er den femte Plage iblant de thi Egyptiske plager høre de Capitel oc saa hid oc ere verde at offuertentencke/ oc see sig i spegel vdi/ Naar Gud straffer met Pestelentze.

* Exo: xvii. Den Histori vdi dette Capitel om Mose hender/ at de bleffue suare oc Aaron oc Hur ophulde dem/ Paaminder oss ath wi lige saa vdi Pestelentze skulle Hielpe oc Holde huer andre til en idelig och waffladelig Bøn/ effter en Ret Pænitentz/ saa bliffuer det alt gaat/ Thi en Suar Pestelentz fordriffuis met en sand Pænitentz oc met en Christen Bøn.

* Leui: xxvi. Dette er it Merckeligt Capitel/ oc giffuer til kende/ at Pestelentze er icke en ringe/ men en stor Guds straff/ oc at Gudz straff voxer effter som Synden oc wlydelsen voxer hoss de forherdede. Thi straffen henger ved Synden/ som en lencke henger || om halsen paa en hund/ Der faare huo der gør sig aff met Synden/ hand bliffuer oc saa straffen quit.

* Nu: xi. Den siste sted i dette Capitel viser klarlige vd/ at de som icke kunde lide dem klør/ de skulle lide dem suier oc at liden lyst gør longfør skade/ Thi det løstne Folck fick der Vacteler nock at æde oc døde hen oc bleff iordet aff en gandske stor Plage/ der hoss de Løstegraffuer/ Der faare er det icke tid/ at lade sig tøste oc tage formiget til sig aff Guds gaffuer/ men dele somt met sin fattige neste.

* Nu: xxi. Denne Histori om de Ormesting hører oc hid/ effterdi at de bleffue døde der aff/ saa mange som icke saae til den Kaaber Orm. Saa lader oss see til Jesum Christum vdi denne Pestelentze at den tager icke Død paa oss alle sammen/ ellers vil mange hus staa øde. ||

* Deut: xxviii/ Her staar Pestelentze/ iblant de rette forbandelser/ som Gud lader gaa offuer Menniken for Synden.

343

Frøcte sig der faar Gud/ huo som icke vil være forbandet met Pestelentze/ eller anden Guds straff.

* Deut: xxxii. Denne Mose Loffsang maa icke forglemmis/ Men idelige læsis oc offuertentkis met stor paaactelse/ det vil visselige gøre gaat at etc.

* i. Samuelis v. et vii. Denne Histori om Herrens arck/ som bleff vndryct/ oc forført/ oc den straff der gick effter/ paaminder alle dem/ som haffue vndryct oc forført/ til fremmede brug/ det som er giffuit oc skicket til Guds ords oc Guds rigis tieniste oc ophold/ at de mue visselige vente sig Pestelentze oc anden straff oc wlycke/ ieg vil inted tale om den euige straff/ om de icke lade vor Herre Christo beholde sit.

Derfaar er det tid paa/ at huer legger || fra sig igen/ oc saa det som hand i den maade haffuer faat met

wret.

i. Samuelis xv. Her see sig øffuerigheden i spegel/ Om de lade noget bliffue igen oc tilbage/ som forhindrer Guds salige Ords framgong/ oc holder folcket tilbage/ fra Troen til Jesum Christum/ Thi det vil icke bliffue wstraffet.

* ii. Samuelis xxi Effterdi at Dyr tid er Pestelentzis staalbroder/ oc en aff de fire Guds besynderlige straff/ Ezechielis xiii. da bør denne histori/ om den Dyretid som vaar i Kong Daudz tid i try samfelde Aar/ vel at offuerueyes/ Thi her paamindis alle de/ som anten met blodstyrning eller anden wret haffue offuerfaldet andre/ At de finde raad til retning oc bedring/ Paa det at alt Landet icke skal straffis met Dyrtid/ Pestelentze och anden Plage for deris skyld. ||

* ii Samuelis xxiii. Dette er det aller ypperste Capitel/ at læse daglige vdi Pestilentzis tid/ Om Kong Daudz synd/ oc om den Suare tredagis Pestilentze offuer Folcket for samme Synd/ en merckelige paamindelse/ til anger oc ruelse/ oc en vidskab der hoss/ at grisene skulle tit vndgelde det/ som gamle Suin bryde/ Der faar følge sig Daud effter/ huer som ved sig skyldig oc rette och bedre sig/ paa det ath hand icke skal findis at vere en Aarsage der til/ at det vnge Folck och de wskyldige Børn skulle saa hen ryckis af Pestelentze

* i Reg: viii. Denne Kong Salomons Bøn hører 344 allermest hid at læse flitelig oc giffue grangiffuelige act paa/ vdi Pestelentzis tid/ oc i andre saadanne tider/ at mand kommer til Kircken predicker/ siunger Letanier oc aff beder Guds vrede/ Riiss oc straff.

* i Reg: xvii. Denne Histori om Eliæ beuarelse i den dyre tid vnder Kong || Achab/ giffuer til kende at it ret Gudfryctigt Menniske bliffuer foruaret oc besørget aff Gud i Pestelentze/ Hunger/ dyrtid eller huad wlycke der kand tilskickis Menniken aff Gud saa at om der end storte tusinde paa huer side vid hannem/ da bliffuer hand dog reddet oc foruaret. Psal xci. Der faar/ huo der er Viiss vere sig Gudfryctig da bliffuer hand fri/ naar Gud vil straffe sit Folck.

* i Regum xviii. Eliæ Bøn i dette Capitel/ som S. Jacob: scriffuer om/ i sit v Cap: trøster alle Gudfryctige/ vdi nød oc fare/ at der som de bede flitelige/ da bliffue de bønørde/ oc andre nyde dem gaat at.

* ii Regum vi. Denne Histori om dyrtid i Samaria vdi Elisei tid/ haffuer denne trøst met sig/ at naar Buen er spent paa det strengiste/ da brøster hun snariste/ Det er/ naar Guds straff oc riiss er aller strengist til at forderffue/ da vil hand/ før end mand seer sig om/ holde op oc afflade at straffue. || besynderlige/ naar hand bliffuer bedet derom aff de Gudfryctige/ Effter mange mørcke dage kommer hand wforseendis met en klar dag oc it varmt Solskin/ saa kand det bliffue gaat igen.

* ii. Re: xx. Kong Ezechiaë Siugdøm der hand laa dødsuig/ Oc Esaias lagde en Klase Figen paa Bulden/ lærer ath bede oc græde faar Herren vdi døds nød/ oc at huert Menniske er skicket sin døds tid faare/ Huilcken hand kand vel komme til forne/ oc forfaste sit lifff før tiden kommer/ men ingen kand den gaa foroffuer/ vden Guds besynderlig iertegen/ som her met disse femten aar/ oc met Achas seyer werck/ Ellers faar huer at følge/ naar hans tid er kommen/ Thi da faar mand denne røst at høre/ som her staar/ Beskicke dit huss/ thi du skalt dø oc icke leffue/ da vil Gud sige/ som der staar i Psalmebogen. Kommer igen i Menniskens Børn Psal. xc. End er her hossat begræde huor snarlige mand 345 hoffmoder sig oc falder || i Synd igen/ naar Gud tager straffen bort/ at huer vilde sig betencke her vdi. etc.

* ii. Re: xxi. Kong Manasse synd oc ondskab/ ii. Par: xxxiii. Oc der hoss hans omuendelse igen/ skal vere ith exempel oc spegel bog faar alle wgudelige/ oc besynderlige faar hine blodhunde/ blodgirige oc heffngirige dieffls trelle/ som forfølge Guds ord/ oc alle dem det predicke oc tro der paa/ ath de skulle rette oc bedre sig/ paa det ath Byer/ Steder/ Land oc Rige skulle icke straffis met Pestelentz/ Suerd/ Hunger oc dyrtid/ faar dens skyld.

* Nehemie v. Dette er it saare hart Capitel/ oc paaminder alle Aager Karle oc Aager Quinder/ alle Kornpuger/ at de skulle giffue til bage igen det som de saa wrettelige oc wrelige ere atkomne. Item her paamindis alle onde Fogeder och Voidzmend/ som fare Tyranniske aff sted/ met Folck/ som de faa mact offuer/ at de skulle || sacte sig vdi deres Fogedi/ oc handle effter Low oc ret/ oc icke effter deris Heffngerige oc Tyrannske Hierte. Huer tencke til at vende sig om oc bliffue en from Nehemias/ ellers maa Landet vngelde deris wgudelig plaggen oc skatten met Pestelentz/ hunger oc dyrtid etc.

* Nehemiaë ix. Bekende dine Synder i dette offuer maade merckelige Capitel/ Oc bekende der hoss Guds retferdighed/ at hand gør ret/ naar hand fører sin straff offuer oss/ oc at wi haffue det vel fortient. Giff ocsaa act paa i dette Capitel/ Huor storlige Pænitentzis predicken/ Letani Bøn oc inderlig begering til Gud bør at gaa for sig vdi huad somhelst nød oc straff der er paa ferde.

* Den gantske S. Jobs bog er verd at løbe tit igennem/ vdi saadan farlig tid/ Thi hand bleff slagen met Bulder oc soer paa hans gantske Legeme indtil Døden/ || før end det vende til bage igen/ Huorfaar her findis ocsaa i denne Bog en merckelig amindelse/ om Menniskens leffnits elendighed oc forthed/ och om de dage/

som Jacob Patriarck omtaler/ Gene xlvii. Der som hand saa siger til Kong Pharao/ Min elendigheds tid er Hundrede oc tredieue Aar/ Ringe oc ond er min liffs tid.

346

- * Vdi Dauids Psalme Bog/ findis disse Psalmer/ som her effter ere optegnede/ de merckeligste/ ath læse och betencke vdi Pestelentzis tid til gaffns och til Guds ære.
- * Den vi Psalme/ Ah Herre straffe mig icke i din vrede etc.
- * En mechtig Psalme/ Imod forferdelse oc befengelse vdi Pestelentzis tid.
- * Den xiii Psalme/ Herre Huor lenge vilt du saa aldelis forglemme mig etc. ||
- * Den xxii. Psalme/ Her kand mand see oc betencke huab kaarss oc straff Gud Fader lagde paa vor Herre Christo selff for vore Synders skyld/ oc det kand giffue en god taalmodighed i Kaarssit. Denne Psalme begyndis saa/ Eli Eli/ Det er/ min Gud min Gud etc.
- * Den xxx Psalme/ Herre Jeg priser dig etc. En tacke Psalme/ effter at it Menniske er kommen offuer met Pestelentze/ oc faar bedre igen. Gud vil at wi skulle bede oc tacke hannem.
- * Den xxxi Psalme/ Herre Jeg Tror paa dig etc.
- * Den xxxii. Psalme/ Salig er den som offuertredelser ere forladne etc.
- * Den xxxviii. Psalme/ Herre straff mig icke i din vrede etc.
- * Den xlii. Psalme/ Lige som Hiorten skriger effter ferskt Vand etc.
- * Den xlvi. Gud er vor tillid oc || Styrcke/ en Hielp i stor nød/ som haffuer rammet paa oss etc.
- * Den lxii Psalme/ Min Siæl er stille til Gud/ som mig hielper etc.
- * Den lxxvii Psalme/ Jeg rober til Gud met min røst etc. Den lxxxviii Psalme/ Herre Gud min Salighed/ ieg rober dag oc nat faar dig etc.
- * Den xc Psalme/ Herre Gud/ du est vor tilfluct/ Stedze oc altid etc. En ret Psalme til Pestelentzis tid/ om Synden/ om Guds vrede/ om døden/ oc om Menniskens leffnits wselhed oc korthed her paa Jorden.
- * Den xci/ Den som sider vnder den Høystis beskermelse etc. Denne er den rette Hoffuit Psalme/ at bede morgen oc afften mod Pestelentze/ oc befale sig Gud/ oc henge ved hans 347 ord/ skyt och beskermelse/ met en sterck Tro/ mit iblant nogle tusinde/ som falde oc Dø der hen faar hans øyen trint omkring hannem/ da veed Gud raad || til/ at befri hannem/ at hand bliffuer ved liffuit etc. Det er den Aandelige Lægedom her talis om/ den er først faar alting behoff/ Oc saa den legemlige lægedom der nest.
- * Den Cii psalme/ Herre hør min Bøn/ oc lad mit rob komme til dig etc.
- * Den Cvii Psalme/ Tacker Herren/ thi hand er god etc. En merckelig Psalme/ Om de fem almindelige Plager/ som ere vdlendighed/ Fengsel/ Siugdum/ Haffsnød/ Fattigdom oc Offueruold/ oc huorlunde mand skal affbede dem.
- * Den Cxii Psalme/ Salig er den som frycter Herren etc.
- * Den Cxvi Psalme/ Det er mig kært at Herren hører min røst/ oc min formanelse etc.
- * Den Cxviii Psalme/ Loffuer Herren/ thi hand er venlig etc. Den skøne Confitemini kaldis denne Psalme af den Guds Mand Lutheroc/ met salig ihukommelse. ||
- * Den Cxxi Psalme/ Jeg opløffter mine øyen til Biergene.
- * Den Cxxxix Psalme/ Herre du randsager mig oc kender mig etc. En offuermaade trøstelig Psalme/ At forlade sig aldelis til Gud met/ Oc at mand kand ingenfted henfly faar hannem/ Der faare giffue sig huer inderlige ind til hannem/ som it Barn løber ind i sin Faders skød naar hand haffuer Riiset i haanden etc.
- * Den Cxlii Psalme/ Jeg rober til Herren met min røst etc.
- * Den Cxliii Psalme/ Herre hør min Bøn etc.
- * Alle disse optegnede Psalmer ere io euige oc altid behoff at oplessis faar Herren/ Dog bequemme de sig aller mest i Pestelentzis tid/ Oc ere den rette aandelige Præsueratiue oc foruaring der imod.

Det maa bliffue her hoss paa denne tid/ Thi det vil ellers bliffue forlangt/ huer kand fremdelis i Biblen for sig opsøge det som tiener her til den aandelige Lægedom for Pestelentze. ||

348

Nu følger her effter den legemlig lægedom/ at huer kand lære och bruge den oc saa ret/ paa det ingen skal frimodelige friste Gud/ oc sla sig selff ihiel/ mod det femte Bud/ met sin forsømmelse/ oc wskødsomhed/ Ja met sin hoffmod/ fortred oc haardnackethed mod Gud/ som hine onde Børn/ biude deris Forældre tradz/ eller hine onde Quinder deris Mend/ och bede dem ekon sla io mere oc mere i den oc den mands naffn/ ind til de ere knugslagne/ dem skeer io ret etc.

349

En Præseruatiue och foruaring mod Pestelentze. screffuit aff Doctore Petro Capitanio til Københaffns Borgere/ Anno M. D. Liii.

Først for dem som icke ere befengde met Pestelentz.

DEr er inted nytteligere nu i denne høst for vnge Menniske som voxer til vdi deris alder/ der som de haffue store Aarer oc megit blod/ end ath de lade deris Aare sla paa den høyre Arm/ enten Median/ eller den Aare som de kalde Hepaticam.

* Fem dage eller sex effter at Aaren er laden kunde de lade deris Mad være borte/ om afftenen/ oc bruge til Purgatz femten Pestelentz piller/ aff det store slag/ som ieg || haffuer ladit berede dem i Apotecken/ och ere til købs for ii danske skellinge (Thi ieg lod ordinere oc berede i Apotecken Pestelents Piller store oc smaa) och skal hand sencke dem ned met Vin eller øl/ och hand skal icke giffue sig vdi veyret om anden dagen. Men de som icke kunde bruge Aareladende/ vere sig for de haffue icke megit Blod/ eller for at de frycte sig/ eller och ere gamle/ de kunde bruge tho gange forscreffne Piller/ saa at der gaar fire dage emellem.

* Naar de haffue tagit purgattzen/ skal der tagis vel vare paa/ for alle ting/ oc aff alle/ oc huer serlestis/ ath der icke findis skarn oc stanck paa Gaderne eller i Huset. Stuer eller Kammer som ere Skorstene vdi/ skulle altid holdts rene met en skorstens Ild oc ath lucten kand Purgeris met Røg aff Enebær/ eller Enebærtræ/ eller vdaff Puluer/ som ieg haffuer ladet berede i Apotecken/ eller aff suorte Liuss/ som de kalde i Apotecken || Ozoleta.

* Til deris Mad oc føde skulle de vare dem for alt det som icke vel lucter/ och for Fruct/ Men affhold oc edruskab/ det 350 er/ ath holde sig sparsommelige i Mad och dricke/ er den bæste Lægedom.

* De som ere formuendis/ oc kunde købe/ de kunde tage til dem huer anden dag Saa megit Feneyske Triagels/ som en Haselnød er stoer/ eller den Præseruatiue som ieg haffuer ladit berede i Apotecken/ och det annamme met tho skeder fulde Vinædicke Om anden dagen kand hand tage it stycke Angelica Roed oc nogit Smør oc brød om Morgen fastende/ eller oc de kunde alle tage til sig denne effterfølgendis Lægedom oc præseruatiue/ som er vel bruet/ oc forsøgt/ oc findis at være den allernytteligste oc beste/ De kunde tage fastende til dem/ thu Figen tho Valnødkierner och tilte Blad aff almindelige Ruder met saare lidet || Salt/ disse ting skulle sammen mengis och stodis/ oc fastende annammes oc nedsiunckis huer anden dag. Neppelige finder mand en bedre lægedom end denne er. Oc kunde de annamme tre eller fire gange om vgen/ naar de gaa til seng om afftenen/ en halffue drachmam (det er en halffue quintin) aff de smaa Pestelents piller/ icke til purgas/ Men til en præseruatiue oc foruaring mod pestelents.

* Eller oc de kunde tage Sedefer och Angelica/ en halffue quintin aff huert/ och otte Rudeblader met Smør oc brød/ at bruge før end de gaa nogen sted vd.

* Oc naar de nødis til at gaa vd/ effter at de haffue tagit til sig nogen Præseruatiue oc foruaring/ Da kunde de beholde it stycke Angelica eller Sedefer i munden/ oc de kunde haffue enten it stycke Suamp eller en Rudequost dyppet oc vædit i Vinædick. De som formuendis ere/ kunde bruge det Eble som kaldis Ambre som ieg haffuer || ladet berede i Apotecken.

En Legedom til dem som ere befengde met pestelens.

DEn som er befengd (vden det er it Barn/ eller en siuglig quinde/ eller en gammel vdleffuit person) Da skal hand strax om hand er ingensted hoffuen/ lade sla Aaren hoss Anckelen paa den høyre foed/ eller nogen 351 are paa foden/ som er nær ved den der er hoss anckelen/ oc vnd skal lade blodet vel løbe/ oc det met det allerførste som vnd fornemmer sig at være befengd.

* Men der som hand bliffuer hoffuen met det første/ oc amme hæffuelse giffuer sig tilkende hoss ørne/ eller i halsen/ Iler vnder Armhulen/ da skal hand lade sla paa Armen sin Median eller hoffuit aaren/ thi det er best. Men der som heffuelsen giffuer || sig tilkende vdi Røren eller nogensted der hoss/ da skal hand lade sla Aaren paa sin Foed/ eller hoss Anckelen/ Men her skal mand giffue vel act paa/ at der som heffuelsen staar i den høyre side/ da skal Aaren slaes paa den høyre Arm eller Foed. Men der som heffuelsen staar i den venstre side/ da skal Aaren ladis paa den venstre Arm eller foed/ Men er Heffuelsen paa bode sider da skal Aaren slaes paa baade sider/ dog saa at mand lader blodet maadelige løbe/ Thi altid skal mand ladis paa den samme side som heffuelsen staar/ oc icke offuer paa den anden side.

* Strax effter at Aaren er slagen/ kand den siuge bruge en drick/ aff den lægedrick/ som ieg haffuer ladet berede i Apotecken oc staar en føye ting. Oc skal samme drick saa beredis/ som her effterfølger. Tag it quintin Fenediske Triagels/ en en halff quintin Boli Armeni/ en quintin puluer aff Pestelentz Piller/ Meng den til sammen met || thu lod aquæ Scabiosæ eller Endiuia/ Met ith lod Vinædicke/ saa at der bliffuer en luncket drick vdaff/ der som mand kand den beholde otte eller thi timer hoss sig/ at hand icke giffuer den op igen/ da kommer hand vel til sig igen met Gudz naades hielp. Men det er bedre at samme drick beredis i Apoteken.

* Den som er saa befengd/ oc haffuer tagit samme drick til sig/ hand kand tage vnder tiden tolfv Pestelentz piller aff de smaa oc sencke dem met aqua Scabiosa/ eller met Vin. Vnder tiden kand hand tage it stycke Angelica Roed eller Scabiosæ/ oc det kand icke skade/ om hand andendagen igen tager end en tid samme lægedrick til sig/ Thi det kand ingen skade gøre hannem/ icke fanger hand heller ont der aff.

Paa den Pestelentz Byld eller heffuelse/ kand hand met det 352 første legge dette plaster paa/ som saa skal tilgøris. Mand skal tage lilie røder/ fede Figener/ Huideløg/ thu lod aff huert oc it lod Hørfrø/ Dette skal || saare vel stødis tilsammel i en Mortere/ oc mengis tilhobe met halffandet lod gammel Surdey/ som er bitter/ oc giff saa megit Olie aff Lilier der til met/ som nock kand være til at menge det tilsammel met/ saa ath det bliffuer tyct oc fit nock/ at det kand henge vel tilsammel/ oc leggis siden paa heffuelsen indtil saa lenge Bulden mones och bryster vd/ siden kand mand læge den som andre bulder oc heffuelse.

* Kand ocsaa dette forscreffne plaster leggis vdi Røren eller huor som vercken staar/ och mand venter at der skal komme nogen Heffuelse/ paa det at Materien kand dragts fra Hiertet.

* Jeg haffuer ocsaa screffuit her foruden nogen anden lægedom til Apoteken/ oc huorlunde mand skal bruge det ret/ Det kand mand ocsaa købe der/ for en ringe pendinge. Thi alle mand haffuer icke den Matert/ icke vide de heller ath gøre den til. Dette scriffuer ieg gierne her hoss/ paa det ingen || skal tencke/ ath ieg gør dette mere der faar at ieg vil gøre Apoteckeren rig end at hielpe den fattige sorgfuld Menighed der met/ som plagis met pestelentz. Thi huor met/ oc i huad maade ieg kand tiene Københaffns Raad oc Almue/ ia ocsaa dette hele Rige/ da skulle de finde mig altid villig oc redebon.

Dette beder ieg eder om/ som haffue Selsorig i Københaffn/ at i vdsette det paa danske/ oc nu paa Søndag nest komendis i alle Kircker lade det obenbarlige tilkende giffuis aff Predickestolen/ oc raader dem som ere befengde met Pestelentz/ at de gøre sig stercke oc æde vel/ Oc icke holde dem vdaff Mad/ Thi som Galenus scriffuer/ Da vndkomme de snariste/ som formaste sig selffue oc nøde sig til at faa Mad. Her met eder Gud almectigste befallendis/ vdi vor Herre Jesu Christo/ som for sin store miskunhed vilde naadelige affuende sin vrede/ som er optend mod oss oc vel forskyld aff oss/ al miskundelighedsens Fader høre naadelige vor bøn for den samme sin søns Jesu Christi skyld. Amen Amen/ Screffuit paa Halsniss Onsdagen effter Samaritanum Aar etc. M. D. Liii.

DEr bør nu huer From Christen at staappe onde munde til paa løest och wfornumstigt Folck/ oc hielpe til at afflegge onde Seder/ som mand maa høre disuerre/ naar Gud straffer sit Folckis Synder met Pestelentze/ huor aff Gud fortørnis end ydermere/ oc legger riiset dis tettere til/ oc lader icke saa snart vdaff at straffe/ som hand end ellers gjorde/ der som Folck hulpe icke selff til met/ Sanct: Pouel taler i Cor: xv. Om saadanne oc siger deris ord Lader oss æde oc dricke thi vdi morgen ere wi døde/ Lader eder icke forføre/ siger hand Ond snack forderffuer gode seder/ Vaager rettelige op/ oc synder icke/ Thi nogle vide inted aff Gud/ Dette siger ieg eder til skendzel/ siger S: Pouil/ saa faa wi lige saa ath lade den løse Hob faa deris onde snack ath høre/ oc beuise der met at de vide icke megit aff Gud. ||

* For det første/ findis der mange som ringe acte Pestelentze/ vdi deris herter/ alligeuel ath det er en stor och grum Guds straff oc vrede de haffue saadanne løse och forfengelige ord der om som her effterfølger.

* Pestelentze er ekon en børnedød/ Jeg dør icke i børne død.

* Det er ekon glæde met børn/ at de dø hen/ de fare vel/ her fødte flere til igen/ Her Christnis oc Døbis saa mange huer Søndag i alle Sognekircker.

Der skulle io nogle dø/ Verden er fuld met folck.

Lad gaa/ dør ieg i aar/ saa dør ieg icke at aare/ Der dør ingen vden de ere feye.

* At Gud tager børn oc Fattigfolck aff Verden/ der gør hand vel vdi/ Der er alt formange til aff dem.

* Item Det vaar en almisse død naar mand hør en fattig vere død.

Item lad dø/ saa faa wi god tid her ere for mange folck til. ||

Item/ Naar som it Barn dør/ sige de/ ieg vil giffue ith andet for siælen.

Ja/ somme tøre bande deris børn met Helsoet oc Pestelentze/ i halss oc lifff etc.

* Item/ Saa dristige ere mange at der grafuis aldrig en graff/ at de gaa ey til oc koge ned i huer Graff/ oc staa oc henge offuer dem/ som graffue.

* Disligest naar mand haffuer lagt Liget ned/ da staa det alt fult met Folck oc koger ned paa Liget.

* Ja de lede oc bære deris børn ind til dem som ere befengde/ paa det/ at de kunde ocsaa faa deris deel.

* De findis end ocsaa/ som bande alle dem/ som vnddrage sig fra Pestelentze/ Oc rose der aff/ at de taare bliffue til stede/ oc mene at de ville der faare dø som Christne mend/ oc fordømme der offuer alle dem som icke ere til stede/ i Pestelentzis tid/ ath følge effter huert lig etc.

* Mange andre løse noder oc facter i || ord oc gerning/ som er dog alt sammen sagt oc giort/ vnder det tække/ som Dieffuelen holder for deris øyen/ at de skulle icke kunde see/ huad Pestelentze er for en ting/ at de skulle icke komme til en ret altiorlig Penitentz etc. At det skulde vere it riiss oc straff aff Gud offuer oss/ for vore Synder/ det kunde de icke tencke/ ellers vaare de icke saadanne huercken i ord eller Gerning/ som de ere.

* Det vaare vel behoff at suare serdelis til huer deris ord/ spaat oc vidunder/ som de gøre aff Pestelentze/ Ja aff Gud selff/ men for det vil bliffue forlangt/ vil ieg kortelige/ staappe Munden til paa dem med visse och klare naffnkundige steder aff den hellige Scrifft/ at huer aff dem maatte skamme sig oc faa sig andre tancker om Pestelentze/ end de giffue til kende met deris forfengelig mundhoff etc.

* Exo. v. Lad oss vandre tre dagis reyse hen i ørcken/ oc gøre Herren vor Gud || offer/ at der skal icke komme Pestelentze eller Suerd offuer oss/ Merck ath de ville Offre oc bede mod Pestelentze/ som vore forfengelige ere glade ved.

* exo: ix. Lad mit Folck fare/ oc tiene mig/ men necter du det/ oc lader dem icke fare/ See da skal Herrens haand komme offuer dit fæ paa Marcken/ offuer Heste/ offuer Asne/ offuer Kamel/ offuer øxen/ offuer Faar met en gantske suar Pestelentze/ Hør her at Pestelentz er Herrens haand aff vrede 355 for Synden/ oc at det er den femte ægyptiske plage offuer Folck oc fæ etc. Hui ere icke de forfengelige folck ocsaa glade vdi Fæ død oc faare død/ som de ere vdi Børnedød. Ere de ocsaa glade/ at den Fromme Raadmand Her i Københaffn Frantz Ibsen/ och hans kære hustru Anne Ambrosius salige met Gud/ døde i disse dage/ De ere velfarne/ men wi side effter i Sorrigen naar wi miste saadanne det kende Gud. Ere de glade aff det spectacel/ de saae i gaar/ fire paa en Ligbar/ Oc sexten i den ny Kæregaard foruden de andre som || bleffue begraffne i Byen i gaar/ ved tredue personer oc flere som vaar den Mondag nest faar S:

Mickels dag etc. De skulle end alligeuel selfue begynde/ at blegne om kindene/ oc fornemme at det er Gudz vredis tegen oc tilladene/ at Dieffuelen saa regerer oc slar folck ihiel Vilde de icke frycte for Gud da maatte de to vere redde faar Dieffuelen/ det er hand der gør Gerningen/ Thi hand er Guds bødel til at vdrette saadant etc.

Leui: xxvi. Der som i end forsammele eder i eders Stæder/ da vil ieg alligeuel sende pestelentz iblant eder. etc. See her/ om det Barneleg/ met Pestelentze/ effterdi at den staar iblant de rette Guds vredis besøgelse/ och hand truer sit Folck der met. Huad gøre vore Gudz vredis foractere andet ath de tradze Gud vnder øyen och tencke och sige/ Lad ekon Pestelentze komme/ wi ville tage mod hende/ wi ville da see løst paa vore Børn/ wi ville staa och henge offuer alle Graffue/ ere wi Feye/ saa dø wi met/ || ere wi icke/ saa kand Pestelentze inted gøre oss/ Den frimodighed pleger mand aff gammel tid/ at spaatte met dette Ordspraack/ Leb ich saa pip ich/ leb ich nicht/ saa pip ich nicht/ Det er icke rettelige at foracte døden som gode Christne vide at foracte den/ naar det skal gielde for aluore.

* Nume: xiiii. Huor lenge skal dette Folck forhaane mig? Jeg vil sla dem met Pestelentze oc legge dem øde etc. Hør her/ At sla met Pestelentze/ det er at legge folck øde/ Som oc mange huss bliffue øde i Pestelentz plaffue/ Glæder eder nu der ved/ som hine skalcke der gledis icke tidere end de see huss brende/ oc Børn falde i Ilden.

356

* Deut: xxviii. Herren skal lade Pestelentze komme paa dig/ ind til at hand ødelegger dig etc. Her høre i det samme/ oc at Pestelentze er iblant de rette forbandelser for Synden/ Huo der er glad ved Guds forbandelse/ bliffue sig vnder Guds forbandelse/ eller vende sig om och sørrige met dem || som sørrige oc græde met dem som græde Rom: xii. / de ere fult i dag inden Københaffns porte. Staap ocsaa mundene til paa de Ordgydere/ met det fiortende Capitel det xxi / det xxix. och xxxviii. vdi Jeremiæ bog/ Disligeste Det vi. vii. xiiii. xxviii xxxviii. Capitele vdi Ezechielis bog/ Saa kand det vere nock/ om de Ville rette sig der effter i ord oc Gerning/ ville de icke/ saa hielper der icke mange steder til at opregne faar dem/ aff den Hellige scrifft. De bliffue alligeuel de samme som de ere/ som du maat see/ paa Sisse Monsis/ paa hendis soster Karene Rasmusis/ oc paa andre deris anhengere/ som inted skøde effter Gudz ord/ oc er ynckeligt at høre om dem/ Gud omuende dem/ at de io høre Hans Ord/ oc icke saa foracte det. Amen.

* Disse andre Pestelentzes foractere de vide icke ath Satan som visiterer Gudz børn/ faar først tilladelse aff Gud/ at sla Fæ oc Faar ihiel/ oc at sla Børn ihiel || før end hand faar loff ath tage fat paa de gamle/ som det gick met S: Job/ Oc ath Gud bruger den samme kaanst met sine/ som hine løue Temmere bruge met Leuuerne de hustruge en liden Hund eller hualp/ faar Løuens øyen/ der aff bliffuer hun saa forferdet oc redt/ at hun staar oc beffuer oc skeluer/ oc frycter at hun skal faa met/ Saa slar Gud vore Børn faar vaare øyen/ ath wi gamle Leuer oc bryde basser/ hyglere/ Troldfolck/ Aagerfolck/ Kornpuger/ Voldzmdend/ Horfolck/ Gerige oc Hoffmodige stympere Gudz ords forfølgere oc foractere eller huad wgudelighed wi haffue faar hender/ skulle forskreckis der aff och rette oss/ ath Bermen aff Pestelentze/ Suerdet/ Hunger och Dyrtid skal icke øses paa oss/ naar vaare wskyldige Børn ere tagne aff dage faar vor skyld. Seer mand icke at Scholerne leggis øde/ i de Stæder som || Pestelentze regerer/ Seer mand icke at Planterne opryckis met Roden/ Huor skal mand 357 faa dem som vdi Framtiden skulle hielpe till ath lære vdi Religion/ Ath regere vdi Landz regementit/ och Affle Børn vdi Husholdingen/ Ville de haffue Børn strax Døde igen/ som de ere fødde/ Huor til føddis de da til denne Verden etc. Hui dø de icke da i Moderens Liff etc. Och Moderen met dem/ at de Stympere kunde ocsaa der ath lee oc glæde dem/ Skamme skamme/ Huer rette sig/ oc kende Gudz vrede och bekende/ Det duer inted ath de ville sige/ ath de bruge saadanne ord ath trøste dem met/ som ere forspente i Pestelentze/ lige som det skulde eckon vere en slumpelycke/ Ney/ Min Ven/ Der maa anden trøst till/ End saadanne forfengelige || oc løgnactige ord/ Oc end maa der ocsaa it andet Regemente til i de Steder som Pestelentze regerer/ at Folck icke saa skal raade sig selff/ som de see oc forfare andersteds/ som vancke vide om i Verden etc.

* Her maatte du sige/ huad trøst skal der da til dem/ som ere befengde och deris Hælsspetter er vdsлагne/ naar Legemlig lægedom icke kand hielpe dem lenger etc. Der suarer ieg saa til/ Lær gode Steder aff den Hellige scrifft/ om vor Opstandelse/ oc at døden er en søffn/ oc en gang til det euige lifff Oc holt dem det faare/ Der kant du rettelige trøste dem met/ som haffue Troen til Jesum Christum.

* Jeg vil sette her en sted eller tho/ søg selff flere saadanne op/ at du kant faa it rigt liggendefæ der aff/ at spise vd/ til dem/ som det vil to vere met/ oc som Gud vil to haffue bortkaldede til det euige lifff.

* Joan. xi. Jeg er Opstandelsen/ siger Christus/ oc Liffuit/ Huo der tror paa || Mig/ Hand skal leffue/ alligeuel ath hand døer/ oc huo som leffuer oc tror paa Mig/ hand skal aldri dø.

* Joan: viii. Sandelige Sandelige siger ieg eder/ der som nogen holder mit ord hand skal icke see døden euindelige:

* Joan: v Sandelige sandelige siger ieg eder/ Huo som hører mit Ord/ oc tror Den/ som mig vdsende/ hand haffuer det euige lifff oc kommer icke til Dommen/ men hand er trengd igennem fra Døden oc til Liffuit.

* Matth: x. Røber mand icke tho Spurrer for en Pending/ Alligeuel falder der ingen aff dem/ paa Jorden/ vden eders Fader/ Nu ere oc alle eders Hoffuet haar talde/ Frøcter eder der faar icke/ I ere bedre end mange Spurrer.

* Psal cxxxix. Huort skal ieg gaa hen for din Aand? Oc huort skal ieg fly bort for dit Ansict? Far ieg til Himmelen/ da est du der/ Gør ieg min Seng i Helffuede/ See/ da est du der/ Tager ieg || Morgenstjernens vinge/ oc bliffuer hoss det yderste Haff. Saa skulde dog din haand føre mig der/ oc din Høyre Haand holde mig/ Siger ieg/ Mørcket maa skiule mig/ Saa skal oc Natten vere Liuss omkring mig etc.

Rom: viii. Huo vil skilte oss fra Guds Færlighed? Drøffuelse eller angest/ eller forfølgelse/ eller Hunger/ eller nøgenbed/ eller farlighed/ eller Sued? Lige som screffuit staar/ For din skyld dræbes wi den gantske dag/ wi ere regnede som slacte Faar/ men i alt dette vinde wi longt offuer for hans skyld/ som osselskte. Thi ieg er viss paa/ at huercken død eller lifff/ Huercken Engel eller Førstedøme/ icke heller Mact/ Huercken det neruerendis eller tilkommendis/ Huercken Høyt eller dybt oc ey noget andet Creature kand skilie oss fra Gudz kierlighed/ som er i Christo Jesu vor Herre.

Esa lvi. Men den retuise omkommer/ och der er ingen/ som legger det paa hierte/ oc Hellige || Folck bliffue bort tagne/ oc ingen giffuer act der paa/ thi de retuise bliffue bort tagne/ fra den wlycke/ oc de som haffue vandret rettelige for sig/ komme til Fred/ oc huilis i deris Herbere.

i Cor: x. Men Gud er trofast/ som lader icke friste eder/ offuer eders formue/ men hand gør saadan ende paa fristelsen/ at i det kunde taale.

Joan: xiiii. Jeg vil icke forlade eder Faderløfe/ ieg kommer til eder.

Met disse oc andre Steder som ieg vil met det første lade vdgaa paa prenten met deris vdydelse til ydermere trøst for de siuge/ kand mand holde dem faare/ naar alle ting glippe/ at de gribe fat paa Troen och paa disse trøstelige ord ved Troen/ saa fare de der hen i fred/ til det euige Liff/ Gud 359 giffue oss alle sammen en salig ende/ och en gladelig opstandelse Amen.

Saa haffuer mand her Aandelig oc Legemlig Præseruatiue/ oc lægedom baade for dem/ som ere oc som icke ere befengde met Pestelentze/ Gud giffue huert Menniske vilie oc forstand til at bruge dem ret til gaffns oc til Guds ære Amen.

Prentet i Københaffn.

TEXTRETTELSER.

S. 340 L. 24.	<i>xvi</i>	Orig. <i>xvii</i>
S. 342 L. 7.	<i>ix</i>	- <i>vii</i>
S. 342 L. 21.	<i>en</i>	- <i>end</i>
S. 343 L. 19.	<i>xxi</i>	- <i>xxii</i>
S. 344 L. 17.	<i>Regum</i>	- <i>Samuelis</i>
S. 344 L. 36.	<i>huor</i>	- <i>uor</i>
S. 345 L. 3.	<i>ii. Par:</i>	- <i>i. Par:</i>
S. 345 L. 34.	<i>xlvi</i>	- <i>xlvi</i>
S. 346 L. 23.	<i>oc</i>	- <i>ac</i>
S. 350 L. 18.	<i>quintin)</i>	- <i>quintin</i>
S. 352 L. 22.	<i>altid</i>	- <i>altig</i>
S. 353 L. 24.	<i>icke</i>	- <i>ic-</i>
S. 355 L. 9.	<i>sexten</i>	- <i>seyten</i>
S. 355 L. 24.	<i>Graffue/</i>	- <i>Graffue</i>
S. 356 L. 20.	<i>Gudz børn/</i>	- <i>/ Gudz børn</i>

L. 5, 6, 12,

S. 358 L. ? - etc.
S. 359 L. 6. bruge - bru |

NOTER.

S. 339 L. 5, "*Gaat er icke for meget*" skal aabenbart betyde "det bedste er ikke for godt"; men Konstruktionen er paafaldende.

S. 339 L. 7. *andre smaa Bøger*, se Indledningen foran S. 325 Fodn. 1-2.

S. 339 L. 13. Ild; sml. med dette Udtryk Luthers "was ist die Pestilenz anders, denn ein Feuer" etc. Erlangen-Udg. 22, 333.

S. 339 L. 18. En Dødeliste fra 19. Nov.-9. Dec. 1553 er meddelt i Kbh. Dipl. I, 424; sml. Mansa, Danmarks Folkesygdomme, S. 157.

S. 339 L. 28. *en stor oc merckelig Bog*, se Indl. foran S. 326.

S. 340 L. 7. *de femten Nødhielper*; se Ellen Jørgensen, Helgendyrkelsen i Danmark S. 117 f. og Reallex. f. prot. Theol. XIV, 217 f.

S. 340 L. 31. *som Kong Assa gjorde vdi Podal*, "som Kong Assa gjorde i sin Podagra" 2. Krøn. 16.12.

S. 341 L. 6-7. *Poul Hansen*, Borgmester i Kbh. 1536-58. *Oluf Ibsen (Jacobsen)*, Borgmester i Kbh. 1540-57. *Mattis Clausen*, Borgmester i Kbh. 1547-53 (?). *Peder Jensen*, Borgmester i Kbh. 1548-57. Se Oluf Nielsen: Københavns Historie, III, 166, 172, 174.

361

S. 341 L. 11. *Tisdag nest faare S: Michelsdag M. D. Liii*, d. e. d. 26. Sept. 1553.

S. 347 L. 17. Luther, *Das schöne Confitemini*, 1530 (Erlangen-Udg. 41, 1 ff.).

S. 348 L. 7. *den oc den mands naffn* = en vis Mands Navn (dvs. Fandens).

S. 350 L. 4. *Feneyske Triagels* = *Fenediske Triagels* S. 351 L. 21, "theriacum fra Venedig", se Grimms Wörterbuch II, 1373: *Dreiaker*. Iøvrigt kan jævnføres følgende Sted hos Chr. Terkelsen Morsing (Bl. B 2r, Udg. 1552): "Item skal man vide ath ingen ting er bedre for Pestelentze en Bolus Armenus och Terrasygillata/ kunde man faa aff det beste/ Men Turcken haffuer nu vnder sig de Land som det beste findis vdi/ thi faa wi sielden det som ret gaat er/ wden det kommer fra naagen Tro Mand aff Venedi som haffuer selff hent det/ eller ladet det hente forvden suig."

S. 352 L. 23. *eder/ som haffue Selsorig i Københaffn*, jfr. Indledn. foran S. 326.

S. 352 L. 28 f. *Da vndkomme de snariste/ som formaste sig selffue oc nøde sig til at faa Mad* dvs. "Da slippe de snarest fra Pesten, naar de øve Vold mod sig selv og tvinger sig til at spise." Udtrykket er sikkert tautologisk; men Betydningen af *formaste sig* er noget afvigende fra den almindelig brugte (se Kalkar I, 668, Tillæg S. 286). Betegnende nok gengiver Bartholin kun det sidste Udtryk: "citius evadunt qui ipsos se cogunt ad comedendos cibos", *Cista Medica*, p. 18.

S. 352 L. 34-35. *Onsdagen effter Samaritanum M. D. Liii*, d. e. d. 30. Aug. 1553.

S. 355 L. 5. Raadmand *Frants Ibsen* og *Anne Ambrosius*, se Oluf Nielsen: Kbh.'s Hist. III, 224. *F. I.* var Raadmand 1547-53.

S. 355 L. 19. *det Barneleg* [?]; uvist hvad her hentydes til; sml. 3. Mos. 26.22 og 25.

S. 355 L. 23. *wi ville da see løst paa vore Børn*, se Kaikar II, 851b L. 9 f. n.

S. 356 L. 14-15. *Mons's Sidse* og *Rasmus's Karene* er for Historien ukendte Personer.

S. 357 L. 17. *Hælsspetter*, Kalkar I, 197b.

S. 357 L.24. *som det vil io vere met* dvs. være ude med; jfr. Kalkar IV, 910b L. 7 f. n.

BIBELCITATER OG -HENVISNINGER.

S. 340 L. 12 f.; Jes. Syr. 37.30 (Luther og Biblen 1550: 38.1), L. 13 f.: Jes. Syr. 38.4, L. 15-18: Jes. Syr. 33.15-16, L. 23 f.: 2. Krøn. 16.12, L. 27: Math. 6.33.

S. 341 L. 5 f.: Ps. 112.7, L. 16 f.: 1. Mos. 3.16.

S. 342 L.2-4: Ez. 14.12-23, L. 11-12: 2. Mos. 17.12, L. 17 f.: 3. Mos. 26.25, L. 23f.: 4. Mos. 11.30-35, L. 30 f.: 4. Mos. 21.9, L. 35 f.: 5. Mos. 28.21.

S. 343 L. 19 f.: 2. Sam. 21.1-14, Ez. 14.14, L. 27 f.: 2. Sam. 24. 10-17, L. 36 f.: 1.Kg. 8.37.

S. 344 L. 9-10: Ps. 91.5-7, L. 13 f.: 1. Kg. 18. 41 f., Jac. 5.18, L. 17f.: 2. Kg. 6.24-7.20, L. 25-34: 2. Kg. 20.1-11, L. 35: Ps.90.3,

S. 345 L. 3 f.: 2. Kg. 21. 1-18, 2. Krøn. 33. 1 f., L. 11 f.: Neh.5. 1-13, L. 33f.: 1.Mos.47.9.

S. 346 L. 4: Ps. 6.2, L. 7: Ps. 13.2, L. 9: Ps. 22.2, L. 14: Ps. 30.2, L. 17: Ps. 31.2, L. 18: Ps. 32. 1, L. 20: Ps. 38.2, L. 21: Ps. 42.2, L. 23: Ps. 46.2, L. 25: Ps.62.2, L. 27: Ps.77.2, L. 28: Ps.88.2, L. 30: Ps. 90. 1, L. 34: Ps.91.1.

S. 347 L. 7: Ps. 102.2, L. 9: Ps. 107.1, L. 13: Ps. 112.1, L. 14: Ps. 116.1, L. 16: Ps. 118.1, L. 19: Ps. 121.1, L. 20: Ps. 139.1, L. 26: Ps. 142.2, L. 27: Ps. 143.1.

S. 353 L. 8-12: 1. Kor. 15.32-34.

S. 354 L. 28: 2. Mos. 5.3, L. 32-36: 2. Mos. 9.2-3.

S. 355 L. 17-18: 3. Mos. 26.25, L. 31-32: 4. Mos. 14.11-12.

S. 356 L. l-2: 5. Mos. 28.21, L. 6: Rom. 12.15, L. 8-10: Jer. 14.12, 21.6f., 29.17 f., 38.2, Ez. 6.11 f., 7.15, 14.19 f., 28.23, 38.22.

S. 357 L. 27 f.: Joh. 11.25-26, L. 31 f.: Joh. 8.51, L. 33-36: Joh.

5.24

S. 358 L. l-4: Math. 10.29-31, L. 5-11: Ps. 139.7-11, L. 12- 21: Rom. 8. 35-39, L. 22-26: Es. 57.1-2 (56.13), L. 27-29: l. Kor. 10.13, L. 30 f.: Joh. 14.18.